

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՓՈՔՐ ԿՈՐԻՒՆԻ ՀԵՂԻՆԱԿԸ

Կար ժամանակ մը երբ բանասէրները կ'ընդունէին թէ Փոքր Կորիւնը կը ներկայացնէր Կորիւն Վարդապետի հարազատ երկը, իսկ Մեծ Կորիւնը աւելի ուշ կատարուած խմբագրութիւնն էր (1)։ Անգրագոյն հետազոտութիւններով հաստատուեցաւ թէ սխալ էր այս կարծիքը։ Կորիւն Վարդապետի նախնական երկը Մեծ Կորիւնն էր, որ հետագային համառոտուած էր անծանօթ անձի մը ձեռքով, խորհնացիի Պատմութեանէն պատուաստուած կարևոր ընդմիջարկումներով (2)։

Արդ, ո՞վ էր այդ անծանօթը որ Փոքր

(1) Կորիւն, Վենետիկ, 1894, էջ 6։

(2) Նորայր Բիւզանդացի, Կորիւն Վարդապետ, Տփղիս, 1900, էջ 397։

եան, Վասպ. Վանքերը, Բ., էջ 409-410։

2. — Սալմաստան, 1534ին, Աղթաժարցի Գրիգորիս Կաթողիկոսին համար. — Հանգ. Ամս., 1915, էջ 27։

ԺԱ. — Թումայ Եղեգեցի, Ծաղկող, 1573ին ծաղկած է Աստուածատուր Արեղայի օրինակած Աւետարանը. — Ե. Հայեան, Յուցակ Զեռ, Վասպուրականի, Թիֆլիս, 1915, էջ 680։

ԺԲ. — Տիրատուր Արեղայ, 1578ին օրինակած է մէկ Աւետարան Տէր Գրիգորի համար. — Հանգ. Ամս., 1925, էջ 471-2։

ԺԳ. — Կարապետ Եպիսկոպոս, օրգի Դիւլամիրի և Սալպատլթանի, աշակերտ Տէր Աստուածատուր քաջ քարտուղարի, 1585ին Արծուարեր Ս. Աստուածածնի Վանքին մէջ, նորոգած և կազմած է մէկ Աւետարան. — Սմբատեան, Գեղարքունի, էջ 48-9։

ԺԴ. — Գրիգոր Կրօնաւոր, 1613ին օրինակած է մէկ Գիբ Հաւցմանց, Գր. Տաթևացիի. — Կար., Յուցակ Զեռ. Էջմիածնի, Թ. 831։

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

Կորիւնի խմբագրութիւնը հրապարակ հանած էր։

Մեր մատենագրութեան մէջ ունինք նման պարագայ մը Սոկրատ Սքուաստիկոսի Եկեղեցական Պատմութեան վերաբերմամբ։ Այդ գիրքն ալ մեզի հասած է երկու տարբեր ձևերով, որոնք կը յորջորջուին Մեծ Սոկրատ և Փոքր Սոկրատ (3)։ Ասկէ մօտ քառորդ դար առաջ, Պրօֆ. Ն. Ազոնց յօդուածով մը ուղեց հաստատել թէ վերոյշեալ Փոքր Սոկրատի հեղինակն էր Յակոբ Վրդ. Ուռհայեցի, վախճանած 1085 թուին (4)։

Այդ հաստատումը հիմնուած էր 1085 թուին Ուռհայի մէջ վախճանող Սանահնեցի կամ Քարափնեցի Յակոբ Վարդապետի (5) և Ուռհայեցի Յակոբ Վարդապետի (6) նոյնացման վրայ։ Միևմար Այրիվանեցի 641 թուականին ներքև ունի։

«Փրիւն Տիրակացի»։

«Յակոբ Ուռհայեցի արար զնոր թարգմանութիւն»։

Ազոնց կը գրէ. «Թիւր հարկաւ ճիշդ է, և այս է կարևորը» (7)։ «Ժամանակագիրը յայտնում է որ այս ինչ թուին Փրիւն Տիրակացիի թարգմանել է Սոկրատը և յիշում ի դէպ որ Յակոբ Ուռհայեցի արել է երկրորդ թարգմանութիւնը այսինքն Փոքր Սոկրատը» (8)։

Ազոնցի կատարած այս նոյնացումը ճիշդ է սակայն։ Յակոբ Ուռհայեցին տարբեր անձ է, Յակոբ Սանահնեցին տարբեր։ Միևմար Այրիվանեցի ճիշդ տեղը զետեղած է Ուռհայեցին ինչպէս կը հաստատուի Միսայէլ Ասորիի հետեւալ տեղիքով, Ասորոց ԶԿԶ և Հայոց ՂԳ = 644 թիւին ներքև։

«Ի սոյն ժամանակս էր սուրբ Վարդապետն Յակոբ Ուռհայեցին ի գաւառէն Անտիօքայ, որ ուսաւ լեզու և գիր յունարէն և երբայեցերէն, որ գնաց և եմուտ պատ-

(3) Հրատ. Մեսրոպ Վ. Տէր Մովսէսեան, 1897, Վաղարշապատ։

(4) Սիւն, 1936, էջ 300-304։

(5) Մատթէոս Ուռհայեցի, Երուսաղէմ, 1869, էջ 273։

(6) Միևմար Այրիվանեցի, Մոսկովա, 1860, էջ 50։

(7) Սիւն, 1936, էջ 300։

(8) Նոյն, էջ 301։

ճառաւ ընդ հրէութեամբն, և թարգմանեաց զծածուկան Հրէիցն յասորի լեզու: Եւ արար մեկնութիւնս բազում գրոց, և եղև եպիսկոպոս Ուռհայոյ ...» (9):

Համեմատել նաև հետեւեալ հատուածը. «Զի յոլով զանազանութիւն գտանի յեւթանասնիցն թարգմանութիւնն, և զոր ունին Ասորիք, զայն որ Արգար արքայ ետ թարգմանել, և ստուգեաց Յակոբ Ուռհայեցի հնարիւք լեալ իբրև զմի ի Հրէիցն՝ զի մի՛ թագուսցեն զճշմարտութիւնն ի նմանէ» (10):

Այս վկայութիւնները կը ցուցնեն թէ Միսրիթար Այրիվանեցին «Յակոբ Ուռհայեցի արար զնոր թարգմանութիւն» ըսելով կը հասկնայ այս ասորի վարդապետին կատարած աշխատանքը, որ որևէ կապ չունի զայն կանխող «Փիլոն Տիրակացի» բառերուն հետ:

Հետեւաբար Սոկրատ Սքուստիկոսի Եկեղեցական Պատմութիւնը համառոտող անձը կը մնայ անյայտ:

Այժմ դառնանք Փոքր Կորինթին: Նկատելով որ Փոքր Կորինթի հեղինակը իր աշխատանքը կատարած է նոյն դիտումով և նոյն մեթոտով որ կը տեսնուի Փոքր Սոկրատի հեղինակին մօտ, մեզի շատ հաւանական կը թուի սա ենթադրութիւնը թէ Փոքր Կորինթի խմբագրութիւնն ալ գործն է այն հեղինակին որ կատարած է Փոքր Սոկրատի խմբագրութիւնը:

Մեր այս ենթադրութիւնը կը կարծենք թէ գոհացուցիչ կերպով հիմնաւորուած է հետեւեալ ասութիւններով, որոնք բնորոշ են Փոքր Սոկրատի և Փոքր Կորինթի խմբագրութիւնները յորինող առ այժմ անծանօթ հեղինակին:

1. — Սաղմոսիւք և օրհնութեամբք և երգովք հոգևորօք. — Փ. Սոկրատ, էջ 114: Փ. Կորին, էջ 42, 45:

2. — Ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեան. — Փ. Սոկրատ, էջ 114, 289, 485: Փ. Կորին, էջ 30, 40, 45:

3. — Լուսաւոր վարդապետութիւն. — Փ. Սոկրատ, էջ 209, 355, 418, 496, 501,

505, 523, 557: Փ. Կորին, էջ 7, 28, 34, 41, 43:

4. — Ի փառս և ի գովութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան. — Փ. Սոկրատ, էջ 234, 325, 549: Ի փառս և ի գովեստ ամենասուրբ Երրորդութեան. — Փ. Կորին, էջ 36:

5. — Ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ. — Փ. Սոկրատ, էջ 254, 291, 437: Փ. Կորին, էջ 35, 37, 42:

6. — Կուսութեամբ նահատակէր. — Փ. Սոկրատ, էջ 494: Կուսութեամբ նահատակեալ. — Փ. Կորին, էջ 36:

Մեր կարծիքով կարելի է որոշել նաև թէ այս երկու գործերէն Փոքր Կորինթի խմբագրութիւնն է որ կատարուած է առաջին անգամ: Այս կարծիքը կը հիմնենք սա իրողութեան վրայ, որ վերոգրեալ ասութիւններէն երկուքը կը պատկանին Մեծ Կորինթին, որմէ առնելով անծանօթ խմբագիրը կիրարկած է նախ Փոքր Կորինթի մէջ և ապա Փոքր Սոկրատի խմբագրութեան ժամանակ:

Ակնարկուած այդ ասութիւններն են.

Ա. — Սաղմոսիւք և օրհնութեամբք և երգօք հոգևորօք. — Փ. Կորին, էջ 42, 45: Սաղմոսիւք և օրհնութեամբք և հոգևոր բարբառով. — Մ. Կորին, էջ 42: Սաղմոսիւք և օրհնութեամբք և հոգևոր ցնծութեամբք. — Մ. Կորին, էջ 45: Խմբագրողին կատարած փոփոխութիւնը կը մատնէ ժամագիրքի մաղթանքին ազդեցութիւնը. «Սաղմոսիւք և օրհնութեամբք և երգօք հոգևորօք ...» (11):

Բ. — Լուսաւոր վարդապետութիւն. — Մ. Կորին, էջ 7, 41:

Ուրեմն, վերոգրեալ տուեալներու համաձայն կը յանգինք սա եզրակացութեան թէ Փոքր Կորինթի խմբագրութիւնը կատարուած է նախ քան Փոքր Սոկրատի խմբագրութիւնը: Այս երկու երկերը գործն են միևնոյն անձին որ տակաւին կը մնայ անյայտ:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

(9) Միս. Ասորի, Երուսաղէմ, 1871, էջ 327:

(10) Նոյն, էջ 3-4:

(11) Տպ. Երուսաղէմ, 1915, էջ 135: